

Milli Kütüphane’de Görme Engellilere Sunulan Hizmetler ve Gelişmeler*

Services Provided to Blind at the National Library

Ramazan BAKIRCI**

Öz

Milli Kütüphane’de görme engelliler için geliştirilmiş Konuşan Kitaplık, yeni teknolojiler çerçevesinde anlatılmıştır. Ayrıca Türkiye’de hala görme engelliler için profesyonel okuma programları ulusal düzeyde çağdaş araç ve gereçlerle donatılmış bir dokümantasyon merkezi bulunmadığı, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinde görme engellilere yönelik bir dersin olmadığı, bu yönde bir eğitimin yapılmadığı, üniversitelerde görme engellilere yönelik akademik çalışmaların yapılmadığı, bu konuda bir teze dahi rastlanmadığı gibi sorunlar ve çözümler anlatılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Görme engelliler, Engelli bireyler, Konuşan kitaplar, Milli Kütüphane

Abstract

The vocalising library collection for blind in the National Library with reference to new technology applications has been explained. Moreover, the problems of Turkey in this respect as eg. insufficient reading devices, lack of training facilities, inadequate university research and education has been elucidated, and commented upon.

Keywords: Blind and partially sighted, Disabled people, Talking books, National Library of Turkey.

Giriş

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli etkenlerden biri, o ülkedeki kitap okuma oranının yüksek olmasıdır. Gelişmiş ülkeler, kitap okuma oranlarını yükseltmek için çeşitli çalışmalar yapmaktadırlar. Bu çalışmalarda, engellileri de asla göz ardı etmemektedirler. Dünyanın hemen hemen her ülkesinde engellilerin de en yüksek düzeyde kitap okuma olanağına kavuşmaları için yoğun bir çaba sarf edilmektedir. Ülkemizde de çeşitli resmi

*Bu çalışma, “Bitmeyen Gece - Doç. Dr. Mithat Enç Anısına; 1.Ulusal Körler ve Kütüphanecilik Sempozyumu, 16-17 Ekim 2007, Ankara”da bildiri olarak sunulmuştur.

**Milli Kütüphane Başkanlığı, Bahçelievler, Ankara (ramazan@mkutup.gov.tr)

kurum veya kuruluşlar ile görme engellilere ait derneklerde, sesli kitaplıklar bulunmaktadır. Milli Kütüphane de bunlardan biridir. Bu makalede Milli Kütüphane'de görme engellilere sunulan hizmetler ve Görme Engelliler Bölümü'nün tarihçesi hakkında sizleri bilgilendirmek istiyorum.

1955 yılında Milli Kütüphane bünyesinde Görme Engelliler Bölümü kurulmuş, 1986 yılında ise adı Konuşan Kitaplık Bölümü olarak değiştirilmiştir.

Milli Kütüphane Konuşan Kitaplık Bölümü, ortaokulu dışardan bitirecek görme engelliler için Braille ders kitabı hazırlamak amacıyla kurulmuşsa da körler okullarının açılmasıyla bu amaçtan vazgeçilmiştir. Buna karşılık Milli Kütüphane Konuşan Kitaplık Bölümünde Braille daktilosuyla ve tek nüsha olarak roman, öykü ve şiir yazımına başlanmıştır. Bu kitapların yazımında, Braille kısaltmalarına ve noktalama işaretlerine çok özen gösterilmesi gerektiğinden ve bu da başaramadığından, çalışmalarından yeterli verim alınamamıştır.

1981 yılının Dünya Sakatlar Yılı olarak kabul edilmesi ile Milli Kütüphane Görme Engelliler Bölümü'ne destek sağlanması amacıyla girişimlerde bulunulmuş, çeşitli kurum ve kuruluşlar aracılığıyla Braille daktiloları sağlanmıştır. Ayrıca Gaziantep'ten getirilen sesli kitaplar kopyalanarak Milli Kütüphane'nin arşivine kazandırılmıştır.

Bu çalışmalar sürerken Milli Kütüphane'nin yeni binasının yapımı tamamlanmış ve eski binada 15m² lik bir alanda hizmete başlayan Görme Engelliler Bölümü, Türkiye Körler Vakfının tefrisini yaptırdığı 50 m² lik bir alana kavuşmuştur. Hemen ardından kitapların daha sağlıklı bir ortamda kasete okunması için kayıt stüdyosu kurma hazırlıklarına başlanmıştır. Oran Lions Kulübü 1991'de hem bir kayıt stüdyosu kurmuş, hem de o dönem için oldukça gelişmiş sayılan Türkçe kitap okuma sesli bilgisayarı bağışlamıştır.

Koleksiyon

Bölümümüzde, Türkçe ve yabancı dilde kitaplar, dergiler, haritalar ve notalardan oluşan yaklaşık 500 Braille eserden oluşan bir koleksiyon mevcuttur. Ülkemizde görme engellilere yönelik matbaalar yok denecek kadar az olduğundan ve Türkçe kitaplar tek nüsha olarak yazıldığından, maliyet yüksek olmakta ve koleksiyona girmesi de uzun zaman almaktaydı. Yabancı dildeki kitaplar da bağış ya da satın alma yoluyla koleksiyona girmektedir.

Günümüzde, Konuşan Kitaplık Bölümü'nde, 10.000 civarında master ve kopya kasetten oluşan 1100 sesli kaset kitap bulunmaktadır. Sesli CD kitap sayısı ise yaklaşık 100 civarındadır. Son yıllarda, daha çok ÖSS, ALES, KPSS ve KPDS gibi sınavlara hazırlık kitapları okutulmaktadır. 80'li yılların sonu ile 90'lı yılların başında görme engelli kullanıcıların süreli yayınlardan yararlanabilmeleri amacıyla günlük gazete ve dergilerden seçilen haber ve köşe yazıları da kasetlere okutulmuşsa da teknolojik gelişmeler nedeniyle zamanla bundan vazgeçilmiştir.

Teknolojik Gelişmeler

Son yıllarda bilgisayar teknolojisinde meydana gelen gelişmeler, Braille ve sesli kitaplıkların yapısında da değişikliklere yol açmış ve bu hizmete ilişkin sorunlara çözüm getirmiştir. 2001

yılında, Konuşan Kitaplık'ın yenilenmesi, günün teknolojisine uygun hale getirilmesi için büyük bir proje başlatılmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen yenilikler şunlardır:

Türkiye'de ilk kez, akıllı teyp ve CD çalarlardan oluşan 8 kullanıcıli bir sistem kurulmuş ve görme engellilerin hizmetine sunulmuştur. Bu sistemde, kullanıcılar panellerde bulunan akıllı CD ve kasetçalarla ile teyplerin ve CD çalarların üzerindeki düğmeleri tek tek aramaya gerek kalmadan klavye aracılığıyla işlemleri sesli olarak yapabilmektedir. Kullanıcı ayrı ayrı kitaplar dinleyebildikleri gibi, bir grup kullanıcı bir kitabı ortak olarak dinleme olanağına sahiptir. Sistemin mp3 ve benzeri formatlardaki CD leri çalabilmesi, görmeyenler için bir devrim niteliğindedir.

Kasetlere yapılan kayıtlar nem, toz gibi etkenler yüzünden 15-20 yıl gibi kısa bir sürede yıpranmakta ve kullanılamaz hale gelmekte; kasetlerin depolanması ve saklanması sıkıntılar olmakta; kasetlerin görme engellilere verilmesinde ve onlar tarafından kullanılmasında taşıma ve yararlanma zorluğu bulunmaktaydı. Örneğin bir ÖSS hazırlık kitabının kayıt edilebildiği kaset sayısı (her biri 90 dakikalık olmak üzere) yaklaşık 50 adedi bulmaktaydı. Ayrıca, kasete yapılan kayıtlar yeterince kaliteli değildi ve dip gürültüsü oluşturmaktaydı.

Yukarıda belirtilen aksaklık ve sorunları gidermek için bilgisayarlı dijital kayıt sistemine geçilmesi zorunlu görülmektedir. Bu doğrultuda, Milli Kütüphane Başkanlığı bünyesinde bir dijital kayıt stüdyosu kurulmuştur. Ses ve görüntü izolasyonu sağlanan bu stüdyoda, 5 adet kabinde, bilgisayara dayalı olarak eş zamanlı kayıt yapılabilmektedir. Kayıt kabinlerindeki bilgisayarlar arasında ağ bağlantısı bulunmaktadır.

Milli Kütüphane Dijital Arşiv Projesi

Bu projenin hayata geçirilmesi ile gönüllü okuyucular tarafından çağdaş bir stüdyo ortamında okunan kitapların dijital ortama kaydedilip, gelişmiş araçlarla düzenlenerek 5,5 terabytelik depolama ünitesi içerisinde, Metus Library arşivleme yazılımı vasıtası ile arşivlenmesi sağlanmış olacaktır. Arşivlenen bu dijital dosyalar, teknik standartlara ve mevzuata uygun olarak indeksleme bilgileri atandıktan sonra, gerek kütüphane içerisinde, gerekse kullanıcı dostu internet arayüzü vasıtasıyla kütüphane dışından da erişime sunulacaktır.

Kullanıcılar kitap adı, yazar adı, basım yılı, okunma tarihi, ISBN gibi erişim uçlarını kullanarak dinlemek istedikleri dosyaya kolayca ulaşabileceklerdir. Kitap istenirse gerçek zamanlı olarak dinlenebilecek, istenirse indirilebilecektir. İnternet üzerinden kitabı dinleyen kullanıcılar, dinlemeye daha sonra devam etmek üzere kaldıkları yere işaret koyabilecek ve sisteme tekrar bağlandıkları zaman bu işaretin olduğu yerden devam edebilme şansına sahip olabileceklerdir.

Bu şekilde güvenli bir ortamda arşivlenen kitaplar gelecek nesillere aktarılacak dinamik bir yapıya kavuşacaktır. Mevcut olan son teknoloji ile desteklenmiş bu sistem, gerek kullanım kolaylığı gerekse edindiği görev itibarı ile daha kültürlü ve kitaplarla daha iç içe bir nesil oluşturmayı hedefleyen bir bakışın ürünüdür.

Projenin en önemli özelliklerinden birisi de görme engelli kullanıcılarımızın ihtiyaçlarına yönelik olarak tasarlanmış olan kullanıcı dostu arayüzüdür. Bu özelliği sayesinde görme engelli kullanıcılarımıza ulaşmayı asıl hedef olarak belirleyen proje gönüllü okuyucularımızın katkıları ile daha geniş ve daha kolay ulaşılabilir bir sesli kütüphane arşivi oluşmasını amaçlamaktadır.

Konuşan Kitaplık'ta Gönüllü Okuyucuların İşlevi

Milli Kütüphane'de görme engellilere yönelik kitap okutma işi, gönüllülük esasına dayanmaktadır. Gönüllü okuyuculardan, kitap okumaya başlamadan önce; teatral, manzum, tekerleme ve düzyazıdan oluşan bir metni, belirli bir süre içinde, takılmadan okumaları istenmektedir. Böylece, okuyucuların ses rengi belirlenerek hangi tür kitapların okutulacağına karar verilmektedir. Görme engelli insanlar için ses faktörü çok önemlidir. Gönüllü okuyucuların Türkçe'yi düzgün konuşması, ses renginin kulağı tırmalamaması ve diksiyonunun düzgün olması kitabın doğru takip edilebilmesi açısından şarttır. Gören insan için kitabın düzgün yazılıp yazılmaması ya da kitabın yıpranmış olup olmaması nasıl çok önemliyse, görme engelli insanlar için de yukarıda saydığımız unsurlar aynı derecede önem taşımaktadır.

Bilişim teknolojileri görme engelli insanların kitap okuma sorununu az da olsa çözmüştür. Sesli ekran okuyucu programlar aracılığıyla, kullanıcının bilgisayar ortamındaki her türlü metni okuma olanağı vardır ve bir optik tarayıcı ile kitabı taratıp hiç kimseye ihtiyaç duymadan okuyabilmektedir. Ancak sesli ekran okuyucu programlar ya da editör programları bir metni okurken noktalama ya da vurgu açısından henüz çok yeterli değildir ve bu sorunlar çözümlenene kadar gönüllü okuyuculara ihtiyaç devam edecektir. İnanıyorum ki, gelecekte vurgu ve noktalamayı daha iyi yapacak daha kaliteli programlar geliştirilecektir.

Görme Engelli Kişiler Konuşan Kitaplık'tan Nasıl Yararlanırlar?

Her şeyden önce Milli Kütüphane'nin bir arşiv kütüphanesi olduğunu hatırlatmak isterim. Bu noktada;

1. Görme engelli okuyucular Konuşan Kitaplık'da kaset ve CD'lere okunmuş olan kitapları dinleme olanağına sahiptir.
2. Milli Kütüphane Kullanıcı Hizmetleri Yönetmeliğinde yapılan bir değişiklikle, görme engellilerin sesli kitabı ödünç alıp eve götürerek dinlemesi sağlanmıştır.
3. Görme engelli okuyucuların Milli Kütüphane'nin diğer bölümlerinden yararlanabilmeleri için kendilerine yardımcı olunarak her türlü kolaylık gösterilmektedir.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun ek 11. maddesi ile görme engellilere sunulacak materyallerdeki telif sorununun giderilmiş olması kayda değer ve memnuniyet verici bir gelişme olmuştur.

Görme Engellilere Daha İyi Hizmet Verilebilmesi İçin Başka Neler Yapılabilir?

Bu noktada;

4. Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı gibi kurumların ortak girişimleriyle Milli Kütüphane'de ulusal düzeyde hizmet verecek, çağdaş araç ve gereçlerle donatılmış bir dokümantasyon merkezi oluşturulmalıdır.
5. Milli Kütüphane'deki bu merkezden yönetilmek üzere 7 coğrafi bölgede hizmet noktaları oluşturulmalı ve bu noktalar Braille kitap, sesli kitap gibi materyalleri görme engellilerin yaşadığı yerlere ulaştırılmalıdır.
6. Diğer konuşan kitaplıklarda üretilen sesli kitapların Milli Kütüphane Konuşan Kitaplık arşivinde toplanmaları sağlanmalıdır. Dolayısıyla bütün konuşan kitaplıklar arasında Milli Kütüphane tarafından bir koordinasyon da gerçekleştirilmiş olacaktır.
7. Türkiye'de yayınlanacak kitapların arka kapağında yer alacak cebe, CD'sinin konulması teşvik edilmelidir.
8. Devlet Tiyatroları stajyer sanatçıları ile TRT ve Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü dil uzmanlarınca Türkçe ve yabancı dilde okuma yapılmalıdır.
9. RTÜK aracılığıyla, ulusal düzeyde yayın yapan TV ve radyo sunucularının yılda en az bir kez ses kaydı amaçlı kitap okumaları teşvik edilmelidir.
10. Görme engelliler için hazırlanan kitap ve dergi türü materyallerin gönüllü kişi ve kuruluşların yanı sıra profesyonel ekiplerce okunması sağlanmalı, sektörel bir oluşumun önü açılmalı, bu konuyla ilgili gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.
11. TRT ve Anadolu Üniversitesi işbirliğiyle hazırlanan TRT televizyonları ve radyolarında yayınlanan ders programlarının CD'lerinin Milli Kütüphane Başkanlığı'na gönderilmesi sağlanmalıdır.
12. TRT ve özel radyolarda yayınlanan roman, öykü ve şiirlerin Milli Kütüphane arşivine kazandırılması sağlanmalıdır.
13. Görme engelliler için e-kütüphanecilik hizmeti kapsamında sesli verilerin web üzerinden yayınlanma çalışmalarını hızlanmalıdır.
14. Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin ders programlarında, görme engellilere yönelik bir dersin olmadığı, bu yönde bir eğitimin verilmemesi görülmektedir. Aynı şekilde akademik yayınlar gözden geçirildiğinde de kapsamlı bir teze dahi rastlanmamaktadır. Üniversitelerimizde görme engellilere yönelik akademik çalışmaların yapılması ve en az bir yarıyıl boyunca körlük kütüphaneciliği dersinin okutulması ve eğitim programlarının uygulanması şarttır.